

PAPER DETAILS

TITLE: MODERNİTE'NİN SÖYLEMSEL ARAÇLARINI İFSA EDEN BİR ROMAN: SAATLERİ
AYARLAMA ENSTİTÜSÜ

AUTHORS: Zühal EROĞLU KOSAN

PAGES: 1301-1330

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2423961>

Eroğlu Koşan, Z. (2022). Modernite'nin söylemsel araçlarını ifşa eden bir roman: Saatleri Ayarlama Enstitüsü. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 1301-1330.

DOI: 10.21550/sosbilder.1115708
Araştırma Makalesi / Research Article

MODERNİTE'NİN SÖYLEMSEL ARAÇLARINI İFŞA EDEN BİR ROMAN: SAATLERİ AYARLAMA ENSTİTÜSÜ*

Zuhal EROĞLU KOŞAN**

Gönderim Tarihi / Sending Date: 12 Mayıs / May 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 2 Haziran / June 2022

ÖZET

Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından yazılan Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Türkiye'nin modernleşme sürecini Osmanlı'nın son döneminden başlatıp romanın yazıldığı 1954'lere kadar getirerek ele alır. Bu süreçte Modernite'nin söylemsel oluşumlarla insanlara nasıl nüfuz ettiği, Modernite için önemli bir kavram olan "zaman"ın, yine Modernite'nin önemli kurumlarından olan enstitü aracılığıyla somutlaştırılması yolu ile işlenir. Bir ihtiyaçtan kaynaklanmadan kurulan Saatleri Ayarlama Enstitüsü, kuruluşunu önce söylemsel bir zemine oturtarak meşruiyet kazanır. Böylece topluma nüfuz etmeye başlar. Çalışma süresi boyunca söylemsel oluşumların bir parçası olarak işleyen kurum, nihayet mevcut söylemin değişmesiyle lağvedilir. Romanın ironik dili bu noktada son derece önemlidir. Roman, insanın yaşarken idrak edemediği hâl ve durumları ironik bir dille ortaya koyarak resmettiği absürt tablo ile insana içinde yaşadığı gerçekliğe dışarıdan bakabilmesini sağlar.

Anahtar Kelimeler: Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Modernite, zaman, söylem, ironi

* Bu çalışma, 15-16 Mayıs 2017 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen *International Research Conference on Arts, Social Sciences and Humanities (RCASSH-17)* adlı bilimsel etkinlikte sunulan "Literature as a Marplot: Seeing the Discursive Formations of Modernity in Turkey through The Time Regulation Institute" başlıklı bildirinin Türkçe olarak hazırlanması ve genişletilmesiyle makale hâline getirilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bursa / TÜRKİYE, zuhaleroglu@uludag.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 23 Sayı: 43 / Volume: 23 Issue: 43

A Novel Disclosing the Discursive Formations of Modernity: *Saatleri Ayarlama Enstitüsü (The Time Regulation Institute)*

ABSTRACT

Written by Ahmet Hamdi Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü (The Time Regulation Institute) deals with Turkey's modernization process, starting from the last period of the Ottoman Empire and bringing it to 1954, when the novel was written. In this process, how Modernity penetrates people with discursive formations is handled through the concretization of "time", which is an important concept for Modernity, through the institute, which is also one of the important institutions of Modernity. The Time Regulation Institute, which was founded out of a need, gains legitimacy through discursive formations. Thus, it begins to permeate society. The institution, functioning as a part of discursive formations, is finally dissolved with the change of discourse. The ironic language of the novel is extremely important at this point. With the absurd picture it paints, the novel ironically reveals the situations that people cannot comprehend while living, thus enabling people to look at the reality they live in from an outside perspective.

Key Words: *Saatleri Ayarlama Enstitüsü (The Time Regulation Institute), Modernity, time, discourse, irony*

Giriş

Roman, bir yandan dünyayı temsil ederken öte yandan hiç de öyle yapmıyormuş gibi davranabilir. Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından yazılan *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, tam da böyle bir romandır. 1954'te tefrika edilen, 1961'de kitap olarak yayımlanan *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, bilimsel bir kurum olarak bir enstitünün Türkiye'de Modernite¹ söyleminin içinde nasıl kurulduğunu, ona nasıl bağlandığını,

¹ "Modernite" kelimesi "güncel" ya da "çağdaş" anlamında kullanılmamaktadır. Tarihi bir bağlamda ele alınan Modernite, Aydınlanma ve Sanayi Devrimi sonrası aklın rehber edildiği, pozitivist belirlenimci olduğu, ilerlemeci bir tarih anlayışının benimsendiği, sanayileşmenin ve kapitalizmin hâkim olduğu, günümüzde devam ettiği kabul edilen bir süreçtir.

toplumsal dönüşümün bir parçası olarak nasıl hareket ettiğini ve nihayetinde söylemin değişmesiyle birlikte ortadan nasıl kaldırıldığını gösterir.² Romanın yazılış tarihi, Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarına denk gelir. Bu yıllarda, tam da romanda olduğu gibi, ülkeye birçok yenilik girer, ekonomi anlayışı değişir, girişimcilik yaygınlaşır, her şey çok büyük bir hızla değişir. Bu yıllarda Cumhuriyet'in kuruluşunun ilk yıllarındaki söylemler de değişmeye başlar. Bununla birlikte Tanpınar'ın, romanında sadece belli bir döneme ya da belli bir kuruma işaret etmediğini belirtmek gerekir. İnci Enginün'ün de tespit ettiği gibi, “Bu uzun romanda ironik anlatımı her tonlamasıyla başarılı bir şekilde yürüten yazar, Osmanlı döneminin olduğu kadar, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinin de bürokrasiden, modalara kadar her kurumunu derinden tenkit etmiştir” (2009: 335). Tahir Abacı'ya göre Tanpınar, “‘Saatleri Ayarlama Enstitüsü’ ile simgesel bir modernite olgusu [...] yaratmıştır. Başka bir deyişle yaşanmış olanla, toplumda gözlemledikleriyle yetinmemiş, konuyu kendi düş gücünün ürünü ve bir bakıma hepsini simgeleyen bir kuruma ve kurguya bağlamak istemiştir” (2015: 126). Benzer bir saptamayı Elif Türkislamoglu da yapar: “[G]enel olarak modern hayatın tüm kurumlarını (özel ya da resmî) ve onların işleyişlerini hedef aldığını düşünmek daha uygun olur” (2015: 121). Bu çalışmada bu sürecin romanda nasıl işlendiği, romanın ironik üslubu da göz önünde bulundurularak ele alınacaktır.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü, ilk bakışta Hayri İrdal'ın hayatını anlatır; ancak romanın asıl konusu “zaman”dır. Baştan sona “zaman” romanın merkezinde olmakla birlikte üç çeşit saate yapılan vurgu dikkati

² Bilgi rejimleri üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Michel Foucault, düşünme biçimlerinin kolektif olarak nasıl belirlenip yönetildiğini söylem analizi ile ortaya koymaya çalışır. “Doğru” kabul edilen bilginin dönem dönem değiştiğine dikkati çeken Foucault, söylemlerin kolektif anlamından ziyade nasıl oluştuklarını ve dönüştüklerini inceler. Foucault'nun bu çalışmada kullanılan kavramları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. 1992, 2004a, 2004b, 2011.

çeker; zira Erol Köroğlu'nun ifadesiyle, “[s]aat yaşanan değişimi yansıtmanın iyi bir aracıdır” (1996: 100). Roman, Türkiye'nin tarihini üç saat ekseninde anlatırken aynı zamanda üç döneme böler; bu bölümlendirme siyasî tarihe göre değil, değişen söyleme³ göre yapılmıştır. Bahsedilen ilk saat, Hayri İrdal'ın annesine aittir. Adı Mübarek olan ve evde herkesin üzerinde varlığıyla otoritesini hissettiren bu saat, dinî ve mistik tarafla dikkati çekerken ikinci saat bir masa saatidir. İlkinin tam tersine ikinci saatin laik olduğu vurgulanır. Üçüncüsü ise, bütün özelliklerini tek bir ustanın anlayamayacağı kadar karmaşık yapısı ve nitelikleriyle, babasının cep saatidir. Bu saat, “[k]ültür karmaşasının, ayarsız gidişin, dünü bugününe uymayan nabzın simgesi”dir (Demiralp, 2001: 120). Söz konusu saatler, modernleşen Türkiye'nin yaşadığı süreci somutlaştırır.

Roman, “zaman” kavramını çok çarpıcı şekilde işler. Mehmet Kaplan'ın da ifade ettiği gibi, “Bu donmuş veya parçalanmış bir saat gibi çığırından çıkmış olan zamanın esas kahramanı, Türk cemiyetidir” (2015: 167). Bu bağlamda “Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde toplum ve zaman üzerinde derin bir ilişki kurulmuştur. Bu eserde, modernizm, modern insan, modern toplum, yeni insan bir eleştiriye tabi tutulmuştur. Bunun zaman ile yapılmış olması ise Tanpınar'ın sanatında genel bir görünüm olan zamanın, bu eserde artık sadece muhayyel olmayıp bizzat bir kurum olarak ortaya çıkmasıdır. Zaman, Enstitü ile kurumsallaşmıştır; tabii kurmaca boyutunda” (Şahin, 2013: 320). Louis Althusser'e göre, devlet toplumun bütününe çeşitli kurumlarla yayılarak nüfuz eder (1989).

³ Gürsel Aytaç'a göre, “Hayat temposunun belirgin değişikliğiyle birdenbire büyük önem kazanan zaman kavramı, zaman ölçme aygıtı saati yalnız edebiyatta değil, resim sanatında da işlek bir motif düzgene yükseltmiştir. Salvador Dali'nin sürrealist manzaralarında yer alan *yumuşak* saatlerini çoğumuz biliriz. Toplum hayatının zaman düzenini, iş, bilim ve günlük ilişkiler dünyasının zaman düzenini sembolize eden saat, 20. Yüzyıl edebiyatında ilginç bir şekilde karşımıza çıkıyor: Ya bozulmuş, ya kırılmış, ya eksik ya da arka plana atılmış haliyle” (2016: 138-139).

Althusser'in yaklaşımı çok daha geniş bir perspektiften alındığında çeşitli kurumların Modernite'nin söylemsel oluşumlarının birer parçası olarak nasıl işlediği ilginç sonuçlar verir. Althusser'e göre, bir kurum kurulduktan sonra işlevleri ve çalışanların görevleri belirlenir, diğer bir deyişle kurumun içi sonradan doldurulur. Bu işlem zamanın söylemine uygun şekilde gerçekleştirilir. İlk olarak, durum sorunsallaştırılır ve söylemin içine yerleştirilmesi sağlanır. Kuruma bir geçmiş yaratılır, bunun için medyayla iş birliği yapılır. Birtakım karşıt görüşlere rağmen, nihayetinde kurumun gerekliliği herkes tarafından kabul edilip onaylanır (Althusser, 1989). Saatleri Ayarlama Enstitüsü de kuruluşundan yıkılışına kadar benzer bir süreçten geçer.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün Kuruluşu

Saatleri Ayarlama Enstitüsü toplumda herhangi bir ihtiyacı karşılamak üzere kurulmaz. Böyle bir kurumu kurmak, Doktor Ramiz'in Hayri İrdal'a bir kahvehanede tanıştırdığı Halit Ayarcı'nın aklına bir anda gelir. Romanın ana karakteri ve anlatıcısı olan Hayri İrdal'ın o sırada düzenli bir işi yoktur; fakat saatlere çocukluğundan beri aşinadır, hatta saat tamiri yaparak az çok para kazanmaktadır. Bazı dönemlerde saatçilerin yanında çıraklık yapmıştır. Saatler, İrdal'ın hayatında belki de keyif aldığı tek şeydir. Bununla birlikte, bunun üzerine hiçbir zaman düşünüp kafa yormaz; ancak ustalarının saat ve zaman üzerine söylediklerini de unutmaz. Her ne kadar bunları o zamana dek diğer insanlarla paylaşmamış olsa da o gün, Halit Ayarcı'dan biraz para koparabilmek için ona sanki kendi düşünceleriymiş gibi bahseder. Ayarcı, İrdal'ın anlattıklarından çok etkilenir ve bunu kesinlikle değerlendirmek gerektiğini söyler. Dolayısıyla, İrdal'ın söylediklerini kullanarak Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nü kurmaya karar verir.

Bu fikir ve şevk dönemin söylemi göz önüne alınırsa anlamlı hâle gelir. Saatleri ayarlama neden Halit Ayarcı'nın ve diğerlerinin dikkatini çekmektedir? Sistem neden ve nasıl çalışır? Enstitünün adını oluşturan

kelimeler bu bağlamda son derece anlamlıdır: saat, ayarlama ve enstitü. Bu kavramların, Modernite söylemi içinde önemli birer rolü vardır: sınırlılık, düzenlilik, bilimsellik... Halit Ayarcı'nın çıkış noktası, zamanın o dönemde son derece önemli olması, ancak insanların bunu henüz layıkıyla idrak edememeleridir. Saatler zamanı tam olarak doğru göstermemektedir ve birbirleriyle senkronize değildirler. Dolayısıyla, saatleri ayarlamak için bir enstitü kurmak Ayarcı'ya harika bir fikir gibi gelir. Zaman yönetiminin Modernite söylemi içinde ne kadar önemli olduğu düşünülürse Ayarcı'nın İrdal'ın söylediklerinden etkilenmesinin tesadüf olmadığı anlaşılır. Chris Barker, F. W. Taylor'ın Taylorizm olarak da adlandırılan, üretim sürecinde verimliliği artırma konusundaki argümanlarını şöyle özetler:

- görev ve yükümlülüklerin iş bölümü organizasyonu için ayrılması
- iş görevlendirmeleri için zaman kullanımı ve hareket üzerine çalışmalar
- işçilerin çok küçük birimlere kadar görevlerinin tarifinin yapılması, yönergelerin hazırlanması
- motivasyonu artırmak için teşvik edici programlar ve para,
- planlama ve kontrol yönetiminin önemi. (Barker, 2000: 141)

Modernite, zamanı ve mekânı daha iyi bir hayat, daha çok üretim vb. adına düzenlemeye çalışır. Eğer zaman ve mekân tam anlamıyla kontrol altında tutulabilirse hayat şartlarının da iyileştirebileceğine inanılır. Her dakika değerlidir ve etkin biçimde değerlendirilmelidir. Tüm bunlar, daha çok iş ve daha çok işçiyle birlikte aynı zamanda insanları kontrol için daha çok bahane demek de olan endüstri devrimi sonrası tüm dünyaya yayılan seri üretimle yakından ilişkilidir. Bu nedenle, Saatleri Ayarlama Enstitüsü gibi kurumların yalnızca zamanı değil, insanları da kontrol etmek için son derece işlevsel olacağı düşünülür. Kurumun çıkış noktası esasında buna dayanır, geri kalan noktalar zamanla doldurulabilir. Keza Halit Ayarcı'nın yaptığı tam olarak budur. Kurum, bazı insanların en baştan planlayarak yürüttüğü bir

proje değildir. Bu, herkesin, bilinçli veya değil, zamanla dâhil olduğu bir süreçtir. Saatleri Ayarlama Enstitüsü, mevcut dönemin söyleminin belirleyici olduğu yapılaşmaların nasıl çalıştığını gösterir. Böyle bir kuruma ihtiyaç Modernite'nin söylemiyle bağlantılıdır. “Zaman” neden tam da o dönemde gündeme gelmektedir? Bunu endüstri devrimiyle, bilimsel ve teknolojik gelişmelerle açıklamak yanlış olmamakla birlikte yetersizdir. 17. yüzyıldan beri süregelen teknolojik ve bilimsel gelişmelere bağlı olarak hemen her şeye ulaşmak hızlı ve kolay hâle gelir. Motorun icadından sonra bir yere gitmek, bir şeye ulaşmak, bir şey yapmak eskisi kadar zaman almaz. Buna bağlı olarak üretim, küçük atölyelerden büyük fabrikalara geçer. Motor sayesinde, seri üretim tüm dünyaya yayılmaya başlar ve daha çok insanın fabrikalarda çalışmasını sağlar; ancak insanların da makineler gibi olması beklenir. Bu durum, sadece fabrikalarda değil, şehrin her yerinde herkes için geçerli olmaya başlar. Hayat, belirlenmiş programlarla düzenlenir. Örnek olarak, Modernite'nin müjdecilerinden sayılan trenin saatleri belirli olduğundan insanlar günlük programlarını buna göre ayarlar: Posta servisi ne zaman gelecek, misafirler ne zaman varacak? Bu durum, Modernite söyleminin hız, makine, ilerleme gibi kavramlarla neden ve nasıl sembolleştiğini gösterir.

Zaman, Modernite'yle birlikte gün geçtikçe herkes için daha da önemli hâle gelir. İşçiler günde daha az çalışmak ve günlük çalışma programlarını istedikleri gibi belirleyebilmek için mücadele verirler. Her dakika insanlar için değerli hâle gelir, hayat bir zaman çizelgesinden ibaret olur. Zaman, kavram olarak insanların hayatında üzerinde düşünülen bir sorunsala dönüşür. “Zaman”ın sorunsallaşma sürecini anlamak, insanların nasıl kontrol altına alınmaya çalışıldığını fark edebilmek açısından önemlidir. Foucault, “sorunsallaşma”yı şöyle tanımlar:

Önceden var olan bir nesnenin temsil edilmesi, ya da var olmayan bir nesnenin söylem yoluyla yaratılması değildir. Herhangi bir şeyi doğru ve

yanlış oyununa sokan ve onu bir düşünce (ister ahlaki refleksiyon, ister bilimsel bilgi, ister politik analiz biçiminde vb. olsun) nesnesi olarak kuran söylemsel ve söylemsel olmayan pratikler bütünüdür. (Keskin, 1997: 31)

Buna ek olarak, Ferda Keskin, Foucault'nun sorunsallaştırmayla ilgili ortaya koyduğu önemli bir kavram olan “hakikat oyunu”nu şu şekilde açıklar:

Foucault'nun doğru ve yanlış oyunu ya da doğruluk oyunu ile kastettiği sorunsallaştırmayı oluşturan pratiklerde belli doğruların üretilmesi için kullanılan bir kurallar bütünü, verili bir pratikte 'belli bir sonuca götüren (ve bu süreçte) kendi ilkeleri ve kuralları uyarınca geçerli ya da geçersiz... olarak değerlendirilebilecek bir prosedürler bütünüdür'. Foucault'ya göre Batı düşüncesinin bir özelliği, bu oyunların hiçbir zaman bazılarını izin verecek bazılarını da dışlayacak biçimde kapalı ve kesin bir tanımının verilmiş olmamasıdır. Dolayısıyla doğruluk oyunlarında her zaman yeni bulgularla karşılaşmak, şu ya da bu kuralı hatta bir doğruluk oyununun tümünü, dolayısıyla bu yolla kurulan deneyleri değiştirmek mümkündür. Ancak bu, sorunsallaştırma öncesi hiçbir şeyin var olmadığı ve söz konusu deneylerin 'birilerinin kafasından çıktığı' anlamına gelmez. (Keskin, 1997: 31)

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde zaman sorunsallaştırılması mevzusu önemlidir. Romanın ilk iki bölümünde anlatıldığı gibi, ne zaman kavramı ne de saatler Türkiye'de yenidir. Birçok insanın saati vardır ve birçok saatçi de mevcuttur; fakat zaman, Modernite söylemiyle hakikat oyununa dâhil olur. Zaman, insanların hayatlarında önem kazandıkça insanları bu yolla kontrol etmek daha kolay hâle gelir. Bu arada, bunun her zaman insanların yararı için, üretim için, verimlilik için, daha iyi bir hayat için yapıldığı iddia edilir; insanlara nüfuz etmek için bir araç olduğu ise kabul edilmez. Düzenlilik ilk başlarda insanlara güzel, hatta gerekli görünür: organizasyonsuzluk yok, çatışma yok, aylaklık yok... Her şey olması gerektiği gibidir. Her ne kadar çıkış noktası ve amaç (daha iyi bir hayat) makbul, hatta cazip görünse bile, bunun

insanları kontrol etmek için bir araç olduğu, hatta insanları baskı altına aldığı sonunda fark edilir.

Bu süreçte, etkili başka bir araç daha kullanılır: akıl ve bilim. Barker bu konuda şöyle der:

Aydınlanma düşüncesi, aklın aşkar etme, açığa çıkarma ve dünyayı dine, mitolojiye ve batıl inançlara karşı aydınlatma gücüne olan inanca dayanır. Aydınlanmacı düşünürler, insanın yaratıcılığını, rasyonaliteyi ve bilimsel araştırmayı Modernite'nin müjdelediği gelenekten kopuşu epistemolojik olarak desteklemesi dolayısıyla saygıyla selamlamışlardır. (2000: 140)

Bilim ve rasyonaliteye, insanları etkilemek ve insanlar üzerindeki egemenliği meşrulaştırmak için başvurulur. Zaman, hayatı düzenlemek ve insanlara hükmetmek için kullanıldığında, Taylor'ın bir zamanlar yaptığı gibi, durum rasyonelleştirilir, konu hakkında bilimsel makaleler (!) yazılır. Chris Barker'ın belirttiği gibi, "Taylorizm, rasyonellik ve bilimsellik insanları düzenleme, kontrol etme ve otorite altına almak için kullanılır. Maddi yararlılıkların sözünü verirken Taylorizm, aydınlanma düşüncesinin "karanlık yüzünü" de ifade eder" (2000: 141). Taylor'ın yapmak istediği, işçilerden daha çok verim alabilmek, böylece daha çok kâr elde edebilmektir; bunun için çeşitli yollar araştırır, bilimden bunun için faydalanır. Örnek olarak, işçilerin bilimsel yöntemlere göre seçilmesi ve eğitilmesi gerektiğini söyler. Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde de bilimin benzer bir rolü vardır. Her şeyden önce, kurumun adı bunun bir göstergesidir. Enstitü, "Bir üniversiteye bağlı veya bağımsız bir kuruluş olarak genellikle araştırma yapan ve bazı durumlarda öğretime de yer veren eğitim kurumu" dur (*Güncel Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu). Hayri İrdal romanda bilimsel (!) bir kitap ve birkaç tane makale yazar; bu yolla enstitünün ne kadar gerekli ve köklü (17. yüzyıla dek giden) bir kurum olduğunu kanıtlamaya çalışır. Oysa bu konuda uzmanlığı ve bilgisi kesinlikle yoktur. Her ne kadar bir süre, başta

Nuri Efendi olmak üzere saat ustalarının yanında çıraklık yapsa da bu konuda hiçbir kitap okumamış, hiçbir araştırma yapmamıştır.

Enstitü için bir tarih yaratma çabası, Modernite söyleminin bir parçasıdır. Barker'ın ifade ettiği gibi, “aydınlanma felsefesi evrensel hakikatleri arar; yani farklı zaman, mekân ve kültürlerde geçerli bilgi, ilim-irfan ve ahlaki prensipler” (2000: 140). *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde enstitü için bir geçmiş yaratılır, bunun için kitaplar ve makaleler yazılır. Üstelik geçerliliği olmamasına rağmen, öyleymiş gibi bunlar üzerinde tartışılır. Bu noktada, Doktor Ramiz'in şu sözleri anlamlıdır: “Tarih, günün emrindedir. Ben sana yüz meselede yüzlerce kâğıt gösteririm ki yalandır, bundan ne çıkar? Mevcut olmasa adını bilmezsiniz, ondan konuşmazdınız...” (1998: 230). Tarih, bugünün hizmetinde olduğu müddetçe işlevseldir. İnsan, tarihle, bugüne anlam vermek, kendi hakikatini şekillendirmek için ilgilenir. Romanda enstitünün, hatta toplumun tarihinin verilmesinin nedeni budur. Böylece bir yandan romandaki olaylar geçmişleriyle birlikte değerlendirilirken öte yandan söylemsel oluşumların nasıl işlediği gösterilir.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'ndeki her şey söz konusu dönemin söylemiyle yakından alakalıdır. Bilhassa romanın ironik tonu, anlatılan dönemdeki söylemin değişmeye başlamasıyla, yeni bir söylemin oluşma aşamalarında yazılmasıyla ilişkilidir. Hayri İrdal, Halit Ayarcı'ya çevredeki saatlerin sinyallerinin senkronize olmadığını söylediğinde, Ayarcı'ya bu anlamlı gelir; çünkü hız kavramının gittikçe önem kazandığı yeni dönemde zaman kavramı önemlidir. Dolayısıyla, Hayri İrdal'ın saatlerle ilgilenmesi, Halit Ayarcı'nın ondan etkilenip bundan faydalanmak istemesi tesadüf değildir. Zaten, söyleme uygun olmasaydı, başarılı olamazlardı. Nitekim saatler çok uzun zamandır kullanılmasına ve zaman kavramının önemi bilinmeye başlanmış olmasına rağmen ilk önce, zaman kavramı sorunsallaştırılmaya çalışılır. Bunun nedeni, bilimsel ve teknolojik açıdan Batı ile aynı seviyede olunmaması; buna bağlı olarak ekonomik şartların farklı olmasıdır.

İlk olarak, İrdal, ustası Nuri Efendi'den duyduğu vecizeleri slogan olarak hazırlar: “Müşterek zaman müşterek iştir.”, “Hakiki insan zamanın şuurudur.”, “Ayar saniyenin peşinden koşmaktır.”, “Refahın yolu sağlam bir zaman anlayışından geçer.” gibi. Mottolarda görüldüğü gibi, insanların kafalarında önce zaman anlayışı oluşturulmak istenir. İnsanlara bunları kabul ettiren dönemin söyleminin kendisinden başka bir şey değildir; fakat romanda da görüldüğü gibi hâlâ problemlidir, çünkü zaman kavramı tam olarak yerleşmemiştir. İnsanların bir yandan kurumun atılımlarını ve çalışmalarını onaylıyor görünmelerinin, öte yandan hiçbir zaman içten içe benimsememelerinin, inanmamalarının altında bu yatar. Bu noktada, romanın Modernite söyleminin ve Aydınlanmanın buradaki gibi söylemsel oluşumlar aracılığıyla nasıl şekillendiğini göstermek için ironik bir tonla yazıldığına dikkat çekmekte fayda var. Bugün Saatleri Ayarlama Enstitüsü gibi bir kurum saçma görünebilir ve bir süre bile olsa nasıl çalıştığı anlaşılamayabilir; ancak o günün söyleminin bunu mümkün kıldığı unutulmamalıdır. Dışarıdan bakıldığında absürt görünenlerin, yaşayanlar için yaşandığı esnada hiç de absürt bulunmadığı romanda ironi yoluyla verilir.⁴ “[İ]roniyi, ampirik benliğin otantik olmayışının bilincinde olmayışı şeklinde yoruml[ayan]” (Oğuzertem, 2008: 475). Paul de Man’a göre, “mutlak ironi, kendisi tüm bilincin sonu olan deliliğin bilincidir; bilinçsizliğin bilinci, deliliğin içinden delilik üstüne kafa yoruştur” (De Man’dan akt. Oğuzertem, 2008: 475). Aklî yeterliliğinin tespit edilmesi için Adli Tıp’a gönderilen Hayri

⁴ Tanpınar ve eserleri hakkında yazan birçok kişi, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanını absürt veya abes kavramları ile açıklar. Bunlardan biri Fikret Ürgüp’tür: “*Saatleri Ayarlama Enstitüsü* absürde’ün romanıdır ve bunu, çevremize ve kurtulamadığımız bir zihniyete aksettirmiştir” (2008: 128). Berna Moran da “abes” duygusunun romanın tümüne egemen olduğunu söyler, Tanpınar’ın “Kelime Arasında Elli Yıl” başlıklı yazısına dayanarak romandaki abes duygusunu Tanpınar’ın kendi hayatında da hissettiğini belirtir: “İrdal’ı en çok isyan ettiren şey, onu sürekli olarak boğan, bazen adeta çıldırtan şey yaşamdaki bu anlaşılmaz ‘abes’dir. İrdal gibi Tanpınar’ın da kendisini rahatsız eden, yaşamda gözlemlediği bu saçmalıklı” (2008: 307).

İrdal'ın⁵ romanın anlatıcısı ve ana kişisi olarak yaşadıklarından hareketle içinde bulunduğu dönemi çevresinden farklı bir gözle görüp değerlendirdiği muhakkaktır. İrdal'ın ironik dili, içinde yaşadığı dönemin gerçekliğini ifade edebilmesinin bir yoludur.

İnsanların zihnine zaman kavramını aşılama için üretilen sloganlar dışında, tarih de topluma nüfuz etmek için kullanılır. Enstitüye bir geçmiş yaratılır. Bunun için Hayri İrdal tarafından bir sürü makale ve kitap yazılır, bunların tarihsel olarak geçerli ya da belgelere dayalı olması şart değildir. Halit Ayaracı, İrdal'ı 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamış olan Ahmet Zamanî Efendi üzerine bir kitap yazması için teşvik eder. İrdal, Ahmet Zamanî Efendi'yi ustası Nuri Efendi'yi hayal ederek tarif eder. Burada Ayaracı'nın İrdal'a söyledikleri son derece önemlidir:

Siz yalan diye bir şey mevcuttur, sanıyorsunuz. Hayır, yalan yoktur. Böyle meselede yalan olamaz. Ahmet Zamanî bugün için yalan olamaz, bilakis hakikatin ta kendisi olur. Ne vakit olurdu, bilir misiniz, hem de korkunç bir yalan? Eğer hakikaten bizim kendisine yüklediğimiz fikirlerle yazdığını söylediğimiz eserlerle on yedinci asır sonunda yaşasaydı, işte o zaman yalan olurdu. Çünkü asrından ayrılırdı. Asrını delip geçerdı. Bu da imkânsız tabii! Bu meselelerde yalan veya hakikat diye bir şey yoktur. Asrına uymak, onun adamı olmak vardır. Ahmet Zamanî Efendi bizim asrımızın bir ihtiyacıdır. Bu ihtiyacı on yedinci asrın sonunda tatmin ediyor, işte bu kadar... (1998: 243)

Her dönemin kendi şartları ve hakikatleri vardır. Aslında öyle bir insanın 17. yüzyılda yaşaması mümkün; fakat gerçekten yaşamış olsaydı ne olurdu? Bu, tabii ki spekülasyondan öteye gidemez; ancak muhtemelen zamanının önemli figürlerinden biri olmazdı. Belki de Galata Kulesi'nden Üsküdar'a uçtuğu için sürgüne gönderilen Hezarfen

⁵ Süha Oğuzertem, Hayri İrdal'ın Adli Tıp'ta Dr. Ramiz'le gerçekleştirdiği psikanaliz seanslarından yola çıkarak *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nün "Hayri İrdal'ın benliğinin çeşitli versiyonlarıyla iç mücadelesini anlat[tığını]" ileri sürer (2008).

Ahmet Çelebi gibi zamanından çok ileri olduğu için engellenirdi. Halit Ayarcı, bu yüzden Ahmet Zamanî Efendi'nin 17. yüzyılın değil, 20. yüzyılın bir ihtiyacı olduğunu söyler. İnsanların böyle bir kişiye argümanlarını ve inançlarını desteklemek için ihtiyaçları olduğundan bu aslında yalan değildir. Bu noktada Foucault'nun aşağıdaki soruları düşündürücüdür:

Neden [...] hakikate bu kadar bağlıyız? Neden yalanlara değil de hakikate? Neden mitler değil de hakikate? Neden illüzyon değil de hakikate? Ve bence, hataya karşı, hakikatin ne olduğunu bulmak yerine, problemi Nietzsche'nin bıraktığı yerden almak ilginç olabilir: Nasıl oluyor da bizim toplumumuzda, "hakikat"e bu kadar değer verilebiliyor, bizi de onun esareti altına alabiliyor? [...] Hangi şartlarda yalan söylemeyi seçiyoruz? Mitleri kullanıyoruz? Hakikatin yerine yanılsamaları tercih ediyoruz? (Barret, 1991: 143)

Her toplum, zamanının söyleminin hakikatini yaşar. Bu açıdan "hakikat, doğru" ve "doğru olmak" arasındaki ayrıma dikkat etmek gerekir. Hayri İrdal, romanda doğruyu söyler; ancak hakikati söylemeyen, ancak doğrunun tam da ortasında olan Halit Ayarcı gibi doğrunun içinde değildir. Bu durum, İrdal'ın feryatlarının, protestolarının neden anlamsız ve Halit Ayarcı'ya abartılı geldiğini açıklar. Ayrıca, söylemin değişmesiyle neden Ayarcı'nın öldüğünü; ama İrdal'ın yaşadığını, dahası İrdal'ın yaşadığı tüm bu süreci yazabilmesini de açıklar. İrdal'ın hayatı okunurken, bir adamın "doğru" ile "doğru olmak" arasında nasıl sıkışıp kaldığı görülür.

Halit Ayarcı, iddia ettikleri şeylerin doğru olmadığını bilse bile hepsine samimi olarak inanır. Bu paradoksal durum Foucault'nun terimleri ve çalışmaları göz önüne alındığında daha kolay anlaşılır. Foucault'nun "episteme" kavramı, bunlardan biridir:

Foucault'ya göre süreksizlik, bir tarihsel çağdan diğerine geçişte "şeylerin artık aynı şekilde algılanmadığı, betimlenmediği, ifade edilmediği, karakterize edilmediği, sınıflandırılmadığı ve bilinmediği" gerçeğine atıfta bulunur. [...] Ancak durduk yere ortaya çıkacak ve

ondan önce gelen her şeyi inkar edecek kadar radikal bir kopuş ya da kırılma yoktur. Kopma, “sadece halihazırda yürürlükte olan kurallar temelinde” mümkündür. [...] Foucault, kopuşun mutlak bir değişim değil, ‘[önceki] epistemenin yeniden dağıtımı’, öğelerinin yeniden yapılandırılması anlamına geldiğini öne sürer; burada, bilginin sınırlarını ve doğasını yeniden tanımlayan söylemsel bir oluşumun yeni kuralları olsa da, doğrusu, önemli süreklilikler de vardır. (Best & Kellner, 1991: 44)

Bu nedenle, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde kurumun ve kurucularından Hayri İrdal'ın geçmişleri etraflıca verilir. Romanın çok büyük bir kısmı buna ayrılır. Neden? Öncelikle, romanın ironik bir tonda yazıldığı unutulmamalıdır. Yoksa romanda söylemin nasıl oluştuğu, söylemsel oluşumların nasıl kullanıldığı, nasıl çalıştığı ve son olarak nasıl dönüştüğüne dair birçok ayrıntı gözden kaçabilir. Foucault'nun da belirttiği gibi, her dönemin -Halit Ayarcı'nın alıntıda söylediklerine paralel- kendi *episteme*'mi vardır ve bir önceki dönemden bazı devamlılıklar taşır. Romanda Saatleri Ayarlama Enstitüsü için bir temele ihtiyaç duyulur. Kurumun geçmişi ve kurulduğu dönemdeki söylem bilinmeden, kurumun kendisi anlamsız gelebilmektedir. Söylemin oluşumuna bağlı olarak toplumun mantalitesinin zamanla nasıl değiştiğine dikkat edilmelidir. Örnek olarak, romanın başında Hayri İrdal, bir zamanlar imam, şimdi esrarkeş olan Lütfullah'la karşılaşır. Lütfullah, ölümden sonrası ve cinler tarafından korunan hazineler üzerine konuşur. Onunla arkadaşlığı sırasında Hayri İrdal, saat dükkânından kovulur. Bilimsel alana ait olan Doktor Ramiz'le tanıştığında ise bir şeyler değişmeye başlar. Ne zamanki döneminin adamı olan Halit Ayarcı'yla karşılaşır, her şeyi geride bırakarak yeni bir hayata başlar. Bu, yalnızca İrdal için değil, aslında herkes için geçerlidir. Sona doğru kimse Lütfullah'ın söyledikleriyle ilgilenmez, nihayetinde sürülmesiyle son bulur. Bu sürgün, ruhsal ve gelişmemiş devirde sembol olan Lütfullah'ın yeni *episteme*'de hiçbir rolü olmadığını göstermesi bakımından anlamlıdır. Sonuç olarak, kurumun geçmişi bilmek, onun nasıl

kurulduğunu, nasıl kabul edildiğini ve hangi açılardan dönemin söylemiyle alakalı olduğunu anlamak için gereklidir.

Episteme'nin “hakikatin ve bilginin doğasını ve sınırları”nı belirlemesi, Ayarcı'nın sözlerini aydınlatır. Dün için geçerli olan bugün ya da yarın olmayabilir. Ayarcı, bunu kullanarak konuşmalarını hazırlar ve buna göre hareket eder; çünkü içinde bulunduğu dönem bunu ister. Bu durum, onun herkes tarafından alkışlanmasını açıklar. Celal Bey'in Ayarcı'yı ve İrdal'ı yıkmak için çabaları da bunu kanıtlar. Celal Bey, Ayarcı'nın yaptıklarını basitçe reddetmez, “hakikat”ın değiştiğini göstermeye çalışır. Diğer bir deyişle, böyle bir kurumun temeli olmadığını ya da tarihte Ahmet Zamanî Efendi gibi birinin ve kitabının olmadığını iddia etmez. Celal Bey, sadece yalanı değiştirir. Bu yeni yalan, yeni söyleme uygundur. Bu da Foucault'nun belirttiği gibi, o söylem ve *episteme* dâhilinde doğru içinde olmaktadır.

Medya, söylemsel oluşumlarda önemli bir diğer araçtır. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde bir sürü reklam görülür. Sloganların yanı sıra, çeşitli makaleler de gazetelerde yayımlanır. Bunların hepsi enstitüyü övmeyi, bir kısmı da (özellikle de başlarda) eleştirir; fakat nihayetinde hepsi kurumun daha çok yerleşmesine ve topluma daha çok nüfuz etmesine yardımcı olur. Zaman geçtikçe, suçlamaların sayısı azalır ve enstitü toplum tarafından kabul edilir. İnsanlar böyle bir kurumun varlığının gerekliliğine inanmaya başlar. Bu noktada, romanın ironik dilini hatırlatmakta fayda var; çünkü insanların enstitüyle alaylarında bu ton dikkati çeker.

İnsanlar, kurumun varlığını ilk duyduklarında şaşırırlar ve merak ederler. Kimse altında yatan felsefeyi düşünüp merak etmez. Enstitünün yaptıkları insanlara çoğu zaman eğlenceli gelir. Yine de varlığını kabul etmeye devam ederler; sonuçta asıl önemli olan nokta budur. İnsanların enstitünün önemini ve felsefesini düşünmeden, kurumu sırf zararsız, hatta eğlenceli buldukları için kabul etmeleri bu süreçte önemlidir. Bu,

insanların hiçbir şeyin farkında olmadıklarını, kendilerine sunulan her şeyi sorgusuz sualsiz kabul ettiklerini göstermez. Burada sadece benimseme sürecine dikkat edilmelidir. Diğer bir deyişle, insanlar enstitünün varlığını kabul ederler; ama aynı zamanda onunla birlikte gelenleri fark etmezler. Bunlar enstitünün adında da geçer: zaman, düzenleme, sınırlama, bilim... Bu kavramlar, daha önce de vurgulandığı gibi, Modernite söyleminde anahtar rollere sahiptir.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün Çalışma Süreci

Saatleri Ayarlama Enstitüsü resmî olarak kurulduktan sonra reklamlara devam edilir; ancak bu kez varlıklarını desteklemek ve insanlar üzerindeki egemenliklerini meşrulaştırmak için. Kurumda çalışacak olanlar belirlenir, öyle ki aslında birçoğu gereksizdir. Gerekli olup olmadığına bakılmaksızın önce bir pozisyon yaratılır, sonra bu pozisyona -uygun olsun olmasın- biri yerleştirilir. Personeli oluşturma şekli de ilginçtir. Gerçekten işlevi, görevi, faydası olup olmamasının bir önemi yoktur; hatta aylak, yararsız, tembel insanlar özellikle seçilir.

Kimsenin kurumda gerçek bir işi olmamasına rağmen, çok büyük bir personel kadrosu oluşturulur. Halit Ayarcı, İrdal'a bunun kurumdan insan çıkarmaları gerektiğinde faydalı olacağını söyler. Bu şekilde, insanların gözünde tutumlu görüneceklerdir; fakat kimse başlangıçta birçok insanın zaten gereksiz olduğunu düşünmeyecektir. Dahası, Halit Ayarcı istediklerini elde etmek için pazarlık yapmaktan söz eder: En başta fedakârlık edebilecekleri bir pay bırakarak, pazarlık sırasında bundan vazgeçiyor gibi yapmak, karşıdan da aynı özveri beklenerek orta yol bulunmuşçasına istenileni elde etmek. Böylece zaten başta istediklerinden fazlasını teklif ettiklerinden, pazarlıkla istedikleri noktaya gelirler.

Personel hazır olduktan sonra, üniformaları hazırlanır. Üniforma, insanları standartlaştırmak için bir araçtır, herkes birbirine benzer: Çeşitlilik yoktur, bireysellik yoktur... Dahası, personelden monoton ve

belli metinlere dayanan otomatlar gibi konuşmaları beklenir. Kendi sözcüklerini kesinlikle kullanmayacaklardır. Bu yüzden, personel ve müşterinin birbirlerine yabancılaşır. Hayri İrdal'ın enstitüde çalışan kızıyla, ziyareti esnasında konuşamamasının sebebi budur. Kızı, mesai saati bitene dek babasını tanımamış gibi yapar, kendisine belirlenen söz ve davranışların dışına çıkamaz. Standartlaştırma, insanlara daha iyi bir hayatın işareti olarak sunulduğundan başta büyüleyicidir; ancak romanın ironik dilinden bunun aslında onaylanmadığı, eleştirildiği anlaşılır. Bu durumun, endüstri devriminden sonra yaşanan gelişmelerle ilgisi olduğu söylenebilir. Seri üretim, ürünlerin aynı standartta olmasını sağlar. “Standart”, insanların kafalarında olumlu çağrışımlar uyandırır. İnsanlar “standart bir hayatı”, standart bir eğitim sistemi, standart ürünler, standart hijyen ortamı, hatta standart çocuklar vb. içerdiği için isterler. Diğer bir deyişle, “standart bir hayat” insanlara garanti edilmiş bir hayat sunar. Bu nedenle, “standartlaştırma” organizasyon, düzenlilik, birlik, bütünlük, uyumluluk gibi kavramlarla birlikte düşünülür. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde bunlardan başka, insanlar personelin görünüşünden de etkilenir; insanlara farklı ve yeni gelir. Robot gibi görünen ve konuşan bu yeni ve ilginç personele karşı insanlar ilgi gösterirler. İnsanlar onlardan böyle bir şey aslında beklememektedir; ancak böyle bir şeyle karşılaştıklarında etkilenmektedirler. Bu, Modernite ve Aydınlanma söyleminin Türkiye’de henüz tam olarak yerleşmemesinden de kaynaklanır. Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye’de Aydınlanma ve Modernite bilinci bilimsel, politik, sosyal ve ekonomik gelişmeler doğrultusunda kendiliğinden oluşmaz. Birçok reform, bazı insanların özel çabalarıyla gerçekleşir. Romanın ironik dilinden tüm bunların eleştirildiği anlaşılır.

İnsanların kurumun personelinden ve çalışmalarından etkilenirken beraberinde getirdiklerinin farkında olmamalarına dikkat etmek gerekir; çünkü bu durum, Modernite söyleminde söylemsel oluşumların nasıl kullanıldığını gösterir. İnsanların saatlerini kontrol

etmek ve gerekiyorsa saatlerini düzeltmek için sokaklara yerleştirilen personellerle sadece saatleri değil, insanları da istedikleri zaman kontrol etme ve onlara müdahale etme hakkını kendilerinde bulurlar. Varlıklarını bir kez meşrulaştırdıklarında, insanlardan bireysel olarak izin alma gereği duymazlar. Ondan sonra, sokakta her an kurumun bir personeli tarafından durdurulmak ve kontrol edilmek normal bir durum hâline gelir. Üstelik bu çok rastlantısal bir şekilde işler; herhangi biri seçilebilir, bu kişi beş dakika sonra tekrar durdurulup yeniden kontrole tabii tutulabilir. Başta zararsız, hatta eğlenceli görünebilse de dikkat edilirse gözetlemenin altında Modernite'nin en önemli araçlarından biri olduğu fark edilir.

Gözetleme, yalnızca fabrikalarda olmaz; o artık her yerdedir, her an gerçekleşmektedir. Gözetleme, Modernite'nin bir icadı değildir elbette; fakat onunla birlikte daha karmaşık ve yaygın hâle gelmiştir. İnsanlar ilkokuldan beri gözetleme altında tutulmakta ve o andan beri gittikçe artan şekilde bunun bir parçası olmaktadır. İlk önce öğretmenler okulda öğrencileri gün boyunca gözetler. Eğer izin verilmeyen bir şey gerçekleşirse (Bu kesinlikle yanlış bir şey olarak anlatılır.) yapan kişi cezalandırılır ya da kişi iyi bir şey yaparsa (Bunlar da kesinlikle evrensel olarak faydalı ve ahlâkîdir.) ödüllendirilir. Foucault bunu “beden politikası” terimiyle açıklar. İnsan, bedeni üzerinden disipline edilir. Bunun mutlaka eziyet yoluyla olması gerekmez. Aksine, Modernite söylemleri daha pozitif bir tavra sahiptir. İnsanların cesaretini kırmak yerine -Modernite'nin ana kaygılarından olan verimliliği artırdığı için- cesaretlendirilir. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde de gözetleme, enstitüyle beraberinde, onun kendi yöntemleri dâhilinde gelir. Personelin gözü sokaktaki insanların üzerindedir. Sokaktaki personeller insanların saatlerini kontrol eder. Eğer insanların saatleri enstitününkiyle uyumlu değilse, enstitünün onları cezalandırma hakkı vardır; çünkü otorite odur. Kurumun ve kurumu temsil eden çalışanların saat ayarını ise kimse kontrol edemez. Orhan Pamuk'un *Kara Kitap* isimli romanında saatlerle ilgili şöyle bir kısım vardır:

Dünya dediğimiz rüyalar alemi, bir uykudagezerin şaşkınlığı içinde kapısından giriverdiğimiz bir evse eğer, edebiyatlar da, alışmak istediğimiz bu evin odalarına asılmış duvar saatlerine benzerler. Şimdi:

1. Bu düşler evinin odalarındaki tıkırtılı saatlerin birinin doğru ya da yanlış olduğunu söylemek saçmadır.

2. Odalardaki saatlerden birinin öbüründen beş saat ileri olduğunu söylemek de saçmadır, çünkü aynı saatin yedi saat geri olduğu sonucu da aynı mantıkla çıkarılabilir.

Alıntıda, tabii ki metaforik olarak edebiyat üzerine konuşulmaktadır, asıl mesele saatler değildir. Yine de bunun yalnızca edebiyatta geçerli olmadığı açıktır, esas olan modern insanın mantalitesini göstermesidir. Şeyler her zaman kronolojik olarak düşünülür, buna paralel olarak modern/ilerici ya da gerici olarak sınıflandırılır. Zamana, bu kesişmede bağlantıda son derece önemli bir rol verilir. Zaman, somut bir şey değildir, saatler zamanı farklı gösterebilir ve kimse bir saatin daha ileride ya da geride olduğuna karar veremez. Saatleri Ayarlama Enstitüsü ise standartlaşma gerekçesiyle tüm ülke çapında böyle bir hakkı olduğunu iddia ederek insanları denetler. Dahası, insanları istediği gibi cezalandırma hakkını da kendisinde görür. Modernite söylemi ilerlemeyi desteklediğinden yavaş saatlere daha çok ceza vermeleri de bu açıdan anlamlıdır. İnsanların bunu kabul etmeleri ve uymaları ise dönemin söylemine uygun olması dolayısıyla şaşırtıcı değildir. İnsanların bunu kendi üzerlerinde bir baskı ya da otorite olarak görmemeleri de yine aynı nedene dayanır. Hatta bunu faydalı bularak enstitünün ofislerine kendileri gelerek saatlerini kontrol ettirirler. Burada insanların gerçekten inanıp inanmaması söz konusu değil, önemli olan toplum için yeni olan bu duruma insanların ilgi göstermeleridir. Yine de bu, insanların inanıp inanmamalarının önemsenmediği anlamına gelmez. Halit Ayarç için enstitünün geleceği için bu son derece önemlidir, aynı zamanda toplumun geleceği için de. Hayri İrdal ise daha çok kazandığı paraya odaklanır. Bu açıdan, İrdal süreci dışarıdan gözleyebilirken Ayarç tam da döneminin söyleminin sonucu bir kişiliktir.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün Modernite söylemine paralel ortaya koyduğu şeylerden biri de toplumun içine gittikçe daha çok nüfuz etmesi, bunun için de hareket alanını sürekli genişletmesidir. İlk önce, şehirde çalışmaya başlayan enstitü zamanla etki alanını kırsala doğru genişletmeye çalışır. Gelişmeler daha çok kentte yaşanır. İletişim ağı kentte kırsala göre daha gelişmiştir, ulaşım daha kolaydır, nüfus kırsala göre kentte daha çoktur, kentte eğitilmiş insan sayısı daha fazladır... Bu yüzden, reformların ve bu tür yayımların kentte başlaması anlaşılabilir bir durumdur. Her ne kadar romanda kırsala ulaşma şansları pek olmasa da yaptıklarının en azından Batı'da ses getirdiği görülür. Saatleri Ayarlama Enstitüsü gibi kurumlar Batı'da da kurulmuştur. Yabancı bir araştırmacı Türkiye'ye enstitü ve Ahmet Zamanî Efendi hakkında bilgi almak için gelir. Yine de bu etki çok sınırlıdır ve uzun süreli olmaz.

Hedeflerine tam olarak ulaşamamaları da hedeflerinin Modernite söylemi dâhilinde anlamlı olması önemlidir. Toplum tarafından ne kadar onaylanırlarsa o kadar topluma nüfuz ederler. Ne zaman ki insanların evlerine müdahale etmeye kalkışırlar, ancak o zaman tepkiyle karşılaşılırlar. İnsanların evlerinin tarzlarını değiştirmek istediklerinde, insanlarda bir anda uyanma olur, üzerlerindeki nüfuzun etkisinin ne kadar ilerlemiş olduğunu fark ederler ve şiddetle karşı koymaya başlarlar. Tabii ki bu karşı çıkış da söylemin değişmesiyle alakalıdır.

Modernite'nin diğer kurumları gibi Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün de temel argümanı insanlar için gerekli ve faydalı olduğudur. Hayri İrdal buna hiçbir zaman gerçekten inanmasa da enstitünün asıl kurucusu Halit Ayarcı sonuna dek inanır. Bu yüzden Ayarcı başından sonuna dek içinde bulunduğu dönemin söyleminin adamıdır. Bu yüzden hiçbir zaman “yalan” söylemez; ama her dönemin kendi hakikatlerinin olduğunu da farkındadır. O, kendi döneminin hakikatinde yaşar.

Tüm bunların yanı sıra, romandaki anlatı zamanındaki söylemle anlatının yazıldığı zamanki söylemin farklı olduğu unutulmamalıdır. Dahası, anlatıcı Hayri İrdal'ın içinde bulunduğu söylem ile karakter Hayri İrdal'ın ait olduğu söylemler de farklıdır. Burada ana nokta, Foucault'nun da vurguladığı gibi, hakikat rejimini belirleyenin söylem olmasıdır. Buna paralel olarak, neyin hangi açılardan yararlı olduğunu belirleyen de söylemdir. Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün başta o kadar alkışlanmasına rağmen çok sert bir tepkiyle yıkılmasının altında yatan sebep budur. İrdal'ın anılarını yazmasının nedeni de budur. Bizim de okur olarak, bugün romanı okurken tuhaf ve saçma bulmamızın nedeni aslında bundan başka bir şeye dayanmaz.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün Çöküşü

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün yıkılış süreci de romanda etraflıca verilir. Her şey güzel giderken, insanların evlerine karışılmak istenmesi kurumu bir anda çözülüşe sürükler. Oysa bu tek başına neden değildir, asıl neden egemen olan söylemin değişmeye başlamasıdır. Foucault'nun “hakikat oyunu” kavramı tam da bununla alakalıdır. “Zaman” önce sorunsallaştırılır, sonra insanlar üzerinde bir disiplin ve baskı unsuru olarak kullanılır. Saatleri Ayarlama Enstitüsü de bu sürecin bir getirisidir. Enstitü, kurulduktan ve yerleştikten sonra, topluma farklı yöntemlerle nüfuz edilir. İnsanlar saatlerinin ayarına göre cezalandırılır. Enstitü binası için düzenlenen yarışmayla insanların ilgisi çekilir. İnsanlar, yeni binanın tasarımını ve dizaynını alkışlarlar.⁶ Bu noktaya dek, her şey yolunda, güzel ve eğlencelidir. Dolayısıyla insanların evlerine de saat biçimini verme projesinin kabul görmesi sürpriz olmazdı;

⁶ Mehmet Samsakçı'nın da tespit ettiği gibi bu bölümde, “Tanpınar [...] sadece yeni ve modern olduğu için sevilen; sanatın estetik ve asil kaygılarının hiçbirini taşımadığı, en ufak bir mantık ve zevk endişesi güdülmeden yapıldığı hâlde sırf ‘çağın ve modern beğenilerin gerisinde kalınmadığını’ göstermek için yüceltilen eserlerden zevk alan veya almadığı hâlde ‘mış gibi yapan’larla ince ince alay” eder (2017: 118-119).

ama kabul edilmez. Ne oldu ya da ne değişti de insanlar bir anda enstitüye karşı tavır aldılar? Söylemin, insanların bakışını ve tavrını şekillendirdiği bu noktada iyice açıklık kazanır. Romanın anlatıcısının enstitünün yıkılma kararından sonra söyledikleri bu bakımdan anlamlıdır: “Saatleri Ayarlama Enstitüsü rolünü yapmıştı” (1998: 303). Enstitü, Modernite söyleminin araçlarından sadece biridir; bu nedenle görevini tamamladığında doğal olarak feshedilir.

Halit Ayaracı, enstitünün kuruluş aşamasında insanları ikna etmede başarılı olurken enstitüyü yıkımdan kurtarma çabaları boşa çıkar; çünkü insanların kuruma olan inancı bitmiştir. İnsanlardan daha önce de çeşitli tepkiler gelmekteydi; ancak söylem bu eleştirileri bir avantaja dönüştürmeyi başararak kurumu daha da güçlendirmekteydi. Dolayısıyla, saat evlere gelen tepkilerin yıkıcı olmasının nedeni söylemin zayıflaması ya da değişmesidir.

Enstitünün yıkılmasında başka nedenler de söz konusudur. Örnek olarak, daha önce kurumu birçok kez ziyarete gelen ve her defasında onları tebrik eden müfettiş bu kez kapatmak için gelir. Böyle bir enstitünün artık gereksiz olduğuna karar verilir; çünkü saat artık telefonla kontrol edilebilmektedir. Teknolojik gelişmelerin söylemsel oluşumlarda göz ardı edilemez bir rolü olduğu ortadadır. Ayrıca, medyanın söylemsel oluşumlarda nasıl etkili olduğu enstitünün kuruluşunda olduğu gibi yıkımında da görülür. Bu noktada tüm bunların söyleme paralel olarak kendiliğinden geliştiğine dikkat etmek gerekir. Bu açıdan “elbise değiştirme” metaforu, ironik dille yazılan bir romanda dikkat çekicidir. Hayri İrdal birçok kez elbise değiştirmekle kimliğin değişmesi arasında bağlantı kurar:

İddia edebilirim ki, [...] eski bir şapkadan ve ayakkabıdan sahibinin bütün huyunu, alışkanlıklarını, hayatındaki aksaklıkları, hatta ıstıraplarının çeşidini görmek mümkündür. Hizmetçilerimize hemen evimize gelir gelmez bir kat elbise, bir iki eski gömlek, boyunbağı, hiç olmazsa ayakkabılarımızdan birini hediye etmemizin hikmeti de bu olsa

gerektir. Bizi hiç tanımayan bu insana birdenbire elbisemizin içine girdiği, kunduramızla yürüdüğü için, adeta onun gizli zoru ile bize yaklaşır, farkında olmadan bizim –itiyat ve düşüncelerimizi benimser. Bunu ben kendi nefsimde iki defa tecrübe ettim. (1998: 16)

İrdal, daha sonra bu deneyimleri açıklar. İlki, Cemal Bey'le, diğeri Halit Ayarcı'yla birliktedir. Murat Koç, romandaki bu sahneyi ironik bularak kişinin benlik değiştirmesi olarak yorumlar; ancak bunu açmayıp sadece “Hayri İrdal’a göre, değişiklik yapmak isteyen insanın ilk müdahalesi kıyafetlerine olur. Yeni elbise giyen, kendinden az da olsa uzaklaşır” (2014: 170) değerlendirmesini yapar. Romanda, Koç’un bahsettiği gibi bir değişiklikten çok daha fazlasının olduğu muhakkaktır. Burada söz konusu deneyimin yalnızca iki kez gerçekleşmiş olması önemlidir. Cemal Bey’le İspiritizma Cemiyeti’nde tanışır. Bu, Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında bir geçiş dönemidir. Halit Ayarcı ile ise Cumhuriyet kurulduktan sonra karşılaşır. Dikkat edilirse elbise burada kabaca söylem gibi tarif edilmektedir. Düşüncelerimizi, davranışlarımızı, tavırlarımızı, dünyamızı şekillendirir. Onu değiştirdiğimizde kendimizi de değiştirmiş oluruz. Bu yüzden İrdal’ın ruhanî bir dünyadan daha aydınlanmış ve modern bir dünyaya geçişi bir söylemden diğerine geçişi simgelemektedir.

Romanın başı yalnızca enstitünün değil, enstitünün ait olduğu söyleme dâhil olan Hayri İrdal’ın ve Türkiye Cumhuriyeti’nin de geçmişine odaklanır. Bu, bize enstitünün bulunduğu söylemin nasıl kurulduğunu, nasıl yürüdüğünü ve zamanla nasıl değiştiğini gösterir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yılları reformlarla doludur ve hepsi toplumun iyiliği adına, daha iyi ve modern bir hayat adına yapılmıştır. Bunların kökü ise esasında Osmanlı’nın son dönemlerine dayanmaktadır. Bu nedenle, romanın başında verilen Osmanlı’nın son dönemindeki gelişmeler dikkatli okunmalıdır. Örnek olarak, özgürlük kavramı neden tarihin belli bir döneminde tartışılmaya başlanır, bunun romanın ana meselesinde yeri nedir? Kısaca söylemek gerekirse, tarihte yaşanan gelişmeleri kendi başlarına var olan olaylar dizisi olarak değerlendirmek

yerine söylemsel oluşumlarla ilişkisiyle birlikte ele almak daha doğrudur; bir şeyin bir dönem doğru başka bir dönem yanlış kabul edilmesinde belirleyici unsur onun *episteme*'deki yeridir. Romanda Halit Ayaracı olmadan Hayri İrdal bir hiçtir ve tam tersi de geçerlidir. Yaptıkları söylemle uyumlu olmasaydı karşılıklı bir uzlaşmaya varılamazdı. Kurumun çöküşü de bunu kanıtlamaktadır.

Tüm bunlar, romanda ironik bir dille ifade edilir; anlatıcı her şeyi ciddiyetle anlatır, ancak tüm bu süreçteki absürt durumların farkında olduğu da bellidir. Roman, yazıldığı dönemden ayrı düşünülemez. Romanın yazılış zamanı olan 1954, Modernite'nin etkilerinin fark edilmeye başlandığı dönemdir. Romanın yazarı Ahmet Hamdi Tanpınar, Modernite'nin birey üzerindeki etkilerini eserlerinde işleyen yazarlardan biridir. 1901-1962 yılları arasında yaşayan Tanpınar, iki dünya savaşına da Modernite ve Aydınlanma düşüncesine göre şekillenen Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna da tanık olmuştur. Sadece *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde değil, diğer roman ve öykülerinde de tarihsel olgulardan kaynaklanan kırılmanın sancılarını hissettiğini gösterir.

Okur, anlatılanları akıl dışı ve eğlenceli bulabilir; ancak roman dikkatli okunduğunda söz konusu dönemde yaşananlar daha iyi anlaşılır. Foucault'nun Constantin Guys için söyledikleri, Tanpınar'ın tavrını anlamada yardımcı olabilir:

Constantin Guys bir flanör değildir; onu Baudelaire'in gözünde en modern ressam yapan etken, bütün dünya uykuya daldığı zaman onun çalışmaya başlaması ve bu dünyanın görünüşünü değiştirmesidir. Bu değişim gerçekliğin yok edilmesi değil, gerçek olanın hakikati ile özgürlüğün kullanılması arasındaki zorlu oyundur. Böylece, "doğal" şeyler "doğaldan fazla" bir şeye, "güzel" şeyler "güzelden fazla" bir şeye dönüşür ve tekil şeyler "yaratıcının ruhu gibi tutkulu bir yaşamla yüklüymüş" gibi görünürler. Modernliğin tutumu açısından, şimdinin yüce değeri, onu olduğundan farklı bir şekilde tahayyül etme ve onu yok ederek değil; onda olanı kavrayarak dönüştürme isteğinden ayrılamaz. Baudelaire 'ci modernlik, gerçek olan şeye gösterilen aşırı dikkatin, aynı

zamanda hem bu gerçekliğe saygı gösterip hem de ona tecavüz eden bir özgürlük pratiğiyle karşı karşıya geldiği bir uygulamadır. (2011: 183)

Bugünün insanı, Modernite'nin içine doğdu. Bu nedenle yaşadıklarına dışarıdan bir gözle bakabilmesi çok zordur. İnsanın yaptığı her işin faili olduğu vurgusu, kendisi dışındaki belirleyenleri/failleri ve etkisi altında kaldığı söylemi göz ardı etmesine neden olur. Söylemsel oluşumların nasıl çalıştığını fark etmek, bu konuda atılacak ilk adımdır. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, ilk adımın ötesine giderek edebiyat aracılığıyla “şeyleri” ölümsüzleştiren bir romandır, Modernite'nin insanlar üzerindeki görünmez kıyafeti aşikâr kılar. Romanda bu, ironik bir dille gerçekleştirilir. Böylece hem insanların hayatı nasıl ciddiyle yaşadıkları hem de yaşananlara belli bir mesafeden bakabilmek mümkün olduğunda bu hayatın birçok absürtlüklerle dolu olduğu başarılı şekilde ortaya konmuş olur. Roman, söylemsel oluşumları ve hakikat rejimini görebilmek için toplumsal tecrübeleri olaylardan uzaklaştırarak değerlendirir. Guys'ın resimlerinin aksine, Tanpınar'ın romanı anı yakalamaz, ancak süreci görür. Tanpınar hem sürece saygı gösterir hem de farkına varmış biri olarak onu deforme etmekten geri duramaz.

Sonuç

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde Türkiye'nin modernleşme sürecinde söylemsel oluşumların nasıl işlediğini ironik bir dille anlatarak dikkatlere sunar. Bunun için de Modernite'nin önemli kavramlarından biri olan “zaman” Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde somutlaşmış bir kurum olarak romanın merkezinde yer alır. Saatleri Ayarlama Enstitüsü bir ihtiyacı karşılamak üzere kurulmaz. Bu bağlamda romanda “zaman”ın söyleme nasıl dâhil edildiği önemlidir. “Zaman” önce sorunsallaştırılır, sonra enstitü vasıtasıyla insanları kontrol etmek için kullanılır. Yapılan her şeyin insanların iyiliği adına yapıldığı daima vurgulanır. Bilimsel söylem kanıtlama aracı olarak kullanılır, medya her zaman bunun için hazırdır. Yapılanlar, insanları ikna edebilmek için rasyonelleştirilirse

meşrulaştırılır. Enstitü toplum tarafından onaylanıp meşrulaştıkça topluma daha çok nüfuz edilir. Böylece etki alanını sürekli genişletir ve sanki insanları göz altında ve kontrol altında tutma hakkı varmış gibi davranır. Bunu daima toplum yararına gerçekleştirdiğini iddia eder. Tüm bunlar, Foucault'nun da dikkat çektiği gibi gözetleme, disiplin, standartlaştırma gibi unsurlarla yapılır.

Kurumun lağvedilmesi süreci de önemlidir; çünkü süreç, doğrudan söylemin değişmesiyle ilgilidir. Kurumun tam da kendi kurucuları tarafından feshedilmesi anlamlıdır. Enstitüye olan inancın yıkılmasıyla birlikte, kurumun varlığı insanların gözünde bir anda gereksiz duruma düşer ve kurum çöküşe geçer. Bu açıdan, kurumun neden tam da o zamanda yıkıldığı, neden kendi kurucuları tarafından dağıtıldığı gibi soruların cevapları, enstitünün varlığının amacının anlaşılması açısından çarpıcıdır. Ayrıca, kurucuların en sonunda sorgulanmaya maruz kalmaları ve herkes tarafından yerden yere vurulmaları söylemin nasıl değiştiğini gösterir.

Sonuç olarak, Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanıyla Türkiye'nin modernleşme sürecini, bilhassa romanın yazılış zamanında geline nokta, Modernite'nin önemli kavramlarından biri olan “zaman”ı merkeze alarak eleştirel bir yaklaşımla gösterir. Roman boyunca kullanılan ironik dil, insanın yaşarken fark etmediği durumunun dışarıdan nasıl görüldüğünü çarpıcı şekilde ortaya koyar. Romandaki kişiler, yaşananların absürtlüğünü ancak söylemin değişmesiyle idrak etmeye başlarlar. Bu açıdan roman, okura, henüz tamamlanmamış bir proje olduğu kabul edilen Modernite'nin işleyişini anlatıp okurun yaşadığı dönemin gerçekliğine dışarıdan bir gözle bakabilmesini sağlar.

Bilgi Notu

Makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Abacı, T. (2015). *Gerçekçilik açısından Ahmet Hamdi Tanpınar*. İkaros Yayınları.
- Althusser, L. (1989). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (Çev: Y. Alp), İletişim Yayınları.
- Aytaç, G. (2016). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın zaman ve toplum hicvi: Saatleri Ayarlama Enstitüsü. *Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler* içinde (138-153. ss.), Doğu Batı Yayınları.
- Barker, C. (2000). Enter postmodernism. *Cultural Studies*. Sage.
- Barrett, M. (1991). *The politics of truth: From Marx to Foucault*. Polity Press.
- Best, S. & Douglas, K. (1991). Foucault and the critique of modernity. *Postmodern Theory* içinde (34-75. ss.), Guilford Press.
- Demiralp, O. (2001). Kendini dinlemeyen kent. *Kutup Noktası: Ahmet Hamdi Tanpınar Üzerine Eleştirel Deneme* içinde (116-127. ss.), Yapı Kredi Yayınları.
- Enginün, İ. (2009). *Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı*. Dergâh Yayınları.
- Foucault, M. (1992). *The Foucault reader*. P. Robinow (Ed.), Penguin Books.
- Foucault, M. (2004a). Discipline and punish. J. Rivkin, M. Ryan (Ed.), *Literary Theory* içinde (549-566. ss.), Blackwell Publishing.
- Foucault, M. (2004b). The archeology of knowledge. J. Rivkin, M. Ryan (Ed.), *Literary Theory* içinde (90-96. ss.), Blackwell Publishing.
- Foucault, M. (2011). Aydınlanma nedir?. F. Keskin (Yay. haz), (Çev: I. Ergüden, O. Akınhay), *Özne ve İktidar* içinde (173-192. ss.), Ayrıntı Yayınları.

- Kaplan, M. (2015). Saatleri ayarlama enstitüsü. Z. Kerman (Ed.), *Yavaş Yavaş Aydınlanan Tanpınar* içinde (166-169. ss.), Dergâh Yayınları.
- Keskin, F. (1997). Foucault'da öznellik ve özgürlük. *Toplum ve Bilim* (73), 30-46.
- Koç, M. (2014). *Ahmet Hamdi Tanpınar araştırmaları: Ömrün gecesinde sükût*. Dergâh Yayınları.
- Köroğlu, E. (1996). *Gidenle gelmeyenin eşiğinde: A. H. Tanpınar'ın romanlarında zaman kavramı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Moran, B. (2008). Saatleri ayarlama enstitüsü. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1* içinde (297-322. ss.), İletişim Yayınları.
- Oğuzertem, S. (2008). Hasta saatler, bozuk sıhhatler: *Enstitü* sorununa babasız bir yaklaşım. A. Uçman, H. İnci (Ed.), "*Bir Gül Bu Karanlıklarda*": *Tanpınar Üzerine Yazılar* içinde (460-477. ss.), 3F Yayınevi.
- Pamuk, O. (2010). *Kara kitap*. İletişim Yayınları.
- Samsakçı, M. (2017). *Tanpınar'ın eşiğinde: Ahmet Hamdi Tanpınar ve eserleri üzerine düşünceler*. Kitabevi.
- Şahin, S. (2013). *Modernizmin oyunu/Oyunun modernizmi: Tanpınar'da oyun*. Kapı Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (1998). *Saatleri ayarlama enstitüsü*. Dergâh Yayınları.
- Ürgüp, F. (2008). Tanpınar'da abes duygusu. A. Uçman, H. İnci (Ed.), "*Bir Gül Bu Karanlıklarda*": *Tanpınar Üzerine Yazılar* içinde (127-128. ss.), 3F Yayınevi.

EXTENDED ABSTRACT

Saatleri Ayarlama Enstitüsü (The Time Regulation Institute), serialized in 1954 and published as a book in 1961, covers how an institute as a scientific institution is established within the discourse of Modernity in Turkey, how it subscribes to it, how it acts as a part of social transformation, and how it finally disappears with the change of discourse. The writing date of the novel coincides with the first years of the Democratic Party's rule. In these years, just as in the novel, many innovations enter the country, the understanding of economy changes, entrepreneurship becomes widespread, and everything changes very rapidly. In these years, the discourses in the first years of the foundation of the Republic also begin to change. However, Tanpınar does not only point to a certain period or a certain institution in his novel. Should be noted here that, the ironic tone of the novel has a crucial role to represent the change in the discourse.

First of all, The Time Regulation Institute is not established to satisfy a need. The institution is stuffed after it is established. At first, the concept of "time" is problematized and embedded in the discourse thoroughly. A past is created for the institution and is collaborated with the media. Although there may be some opposing arguments, the necessity of the institution is absolutely accepted and approved by people after all. The name of the institution is even meaningful in this process: clock, regulation, and institute. These words have key roles in the discourse Modernity produced: time, demarcation, regulation, scientificity...

After the institution proved its entity as a necessity for society, it is filled with tasks, occupations, etc. Rationalizing itself, it diffuses in society. Expanding its sphere of influence more and more, it begins to find the right to spy on people and control them, and it carries out this with the claim of being beneficial to people. Surveillance, discipline, standardization, etc. are tried to be realized through the body.

Modernity tries to regulate time and space for the sake of improvement, of a better life, of more production... If time and space can be kept under control properly, it is believed that the quality of life can be upgraded. Each minute is valuable and should be utilized effectively. All of them stem from the fact that mass production started to spread throughout the world after the Industrial Revolution; which means more labour, more worker, more excuse to control... Thus, an institution like The Time Regulation Institute would be very helpful not only to control time but particularly to people. Should be noted here that this is not a project carried out in a certain plan by just some people. This is a process everyone is included in consciously or not.

Finally, the process of abolishment of the institution is crucial. This process is directly relevant to the change in the discourse. It is also interesting that it is abrogated by the very founders of it. As soon as the faith in the institute is broken, the presence of the institute becomes unnecessary in the eyes of people and it collapses. What is more, the fact that they are eventually subjected to be grilled by everyone is important to indicate how the discourse changes.

To sum up, with his novel Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Tanpınar critically shows the modernization process of Turkey, especially the point reached at the writing time of the novel, by centered on “time”, one of the important concepts of Modernity. The Time Regulation Institute represents how the discursive formations shaped in the discourse of Modernity are reinforced by institutions. To examine the processes of the establishment, running, and abolishment of The Time Regulation Institute helps to see this relationship clearly. To reveal the whole process, ironic language is used throughout the novel. The people in the novel begin to realize the absurdity of what they experience only with the change of discourse. With the absurd picture the novel paints, the novel ironically reveals the situations that people cannot comprehend while living, thus enabling reader to look at the reality they live in from an outside perspective.